

Катерина БЕХ

ORCID: 0000-0002-6779-623X

Олександр ГОЛОВКО

ORCID: 0000-0002-0270-6715

Олексій ДЕДУШ

ORCID: 0000-0003-1040-2241

Олександр КОЛОМИЙЧУК

ORCID: 0000-0003-2865-2396

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТУВАННЯ СВІДЧЕНЬ ПРО СУЧАСНЕ ВОЄННЕ ПОВСЯКДЕННЯ ГРОМАД КИЇВЩИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АКАДЕМІЧНОГО УСНОІСТОРИЧНОГО ПРОЄКТУ)

Складне воєнне повсякдення, спричинене восьмирічною безперервною агресією російських загарбників на сході та півдні України, а також повномасштабним збройним вторгненням окупантів на нашу територію в 2022 році, актуалізують потребу експедиційних фіксацій, аналізу та інформаційного представлення практик життєзабезпечення українців в екстремальних обставинах, вивчення змін у суспільній свідомості, дослідження питань новітнього утвердження та зміцнення національної ідентичності, особливостей самоорганізації та консолідації українців, моніторингу втрат культурної спадщини України за надважких умов сьогодення, розробки стратегій повоєнного відновлення територій і підтримки постраждалих громад.

У березні – квітні 2022 року завдяки Збройним Силам України, а також місцевому патріотизму та героїзму жителів громад Київщини відбулася деокупація та звільнення регіону від присутності російських військ. Різноманітними ЗМІ було здійснено розслідування та підготовлено репортажі щодо скоєних воєнних злочинів окупантами, міжнародне розголошення яких викликало суспільний резонанс. З'явилося багато охочих фіксувати й поширювати інформацію про життя людей в окупації, їхній досвід виживання у надскладних обставинах воєнного часу. Ініціативи із документування свідчень війни почали надходити від місцевих активістів, мешканців постраждалих громад, або ж тих, кому вдалось евакуюватися. Нерідко цю роботу координували історики, місцеві краєзнавці, педагоги, музейні працівники та бібліотекарі, які прагнули «за гарячими слідами» збирати усну історію воєнних подій ХХІ ст.

Із цього часу на Київщині також розпочалися етнографічні фіксації свідчень очевидців, що їх здійснювали науковці, зокрема й Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України – учені відділу «Український етнологічний центр» (Л. Боса [4], В. Балусок [1; 2], Л. Пономар [11], О. Таран [13; 14] та ін.) та співробітники відділу української та зарубіжної фольклористики (І. Коваль-Фучило [16], Л. Козар [9; 10] та ін.). Відзначимо, що дослідницькі матеріали наших колег безпосередньо імплементовані до їхніх розділів фундаментальних планових тем, що виконуються в установі та включають питання особливостей вітчизняних ідентифікаційних практик, а також збереження, відновлення та промоції національної культурної спадщини України.

Вагомим внеском у справу документування воєнних злочинів росіян на Київщині стала поява 12 тому корпусу експедиційних джерел «Етнографічний образ сучасної України», що має назву «Культура повсякдення часів російсько-української війни» [6]. Цей масштабний науково-видавничий проєкт, ініційований і координований академіком НАН України Ганною Скрипник, багатолітньою очільницею Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. До роботи над багатотомним виданням були залучені не лише учені-народознавці Інституту, а й дослідницькі колективи вітчизняних закладів освіти, волонтери та громадські активісти. В окремому розділі цього ґрунтового видання представлені усноісторичні матеріали періоду російсько-української війни саме із теренів Київщини [8].

Крім науковців ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, до збору та оприлюднення свідчень про пережиті події російської окупації Київщини нині долучаються й інші академічні дослідники, зокрема, ті, які друкують усноісторичні матеріали на сторінках часопису «Український історичний журнал» [7; 15].

Попри підвищену суспільну увагу до процесу фіксації й збереження колективної пам'яті про російсько-українську війну на Київщині, цілеспрямованих наукових досліджень цієї території із застосуванням методів польової етнографії досі бракує.

Перед сучасною вітчизняною соціогуманітаристикою першочерговим залишається завдання формування експедиційного архіву джерел, записаних із уст інсайдерів, адже це вагомо поповнить доказову базу для міжнародних судів, в яких відбудеться притягнення російських воєнних злочинців до відповідальності; документальним підґрунтям подальших наукових досліджень цього періоду в новітній історії України; інформаційним підґрунтям для формування нової національної освітньо-культурної стратегії; вагомою базою для вироблення аналітичних рекомендацій та дієвих ініціатив щодо повоєнного відновлення України.

Науковий проєкт «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір» – є першим у системі НАН України, що спрямований на документування досвідів російсько-української війни шляхом експедиційної фіксації усноісторичних свідчень на території Київської обл. Проєкт

виконують молоді науковці-етнологи Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України – к. і. н. К. Бех, н. с. О. Головко, к. і. н. О. Дедуш, к. і. н. О. Коломийчук. Його реалізація відбувається в межах виконання грантів НАН України дослідницькими лабораторіями / групами молодих вчених НАН України для проведення досліджень за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки у 2024 – 2025 рр. Метою цього проекту є збір та укомплектування масиву свідчень очевидців російсько-української війни (зокрема, періоду широкомасштабного вторгнення військ держави-агресора) про пережиті події та практики життєзабезпечення населення Київщини упродовж 2022 – 2025 рр. Підсумковим результатом наукового проекту та проведених досліджень має стати джерельний збірник усноісторичних матеріалів «Київщина незламна: свідчення очевидців російсько-української війни» зі вступною аналітичною частиною та науковим апаратом (редакційними коментарями, предметно-тематичним та географічним покажчиками).

У 2024 р. виконавцями наукового проекту було здійснено 65 експедиційних виїздів у межах Київської області; дослідниками охоплено 44 населені пункти; взято інтерв'ю у 100 очевидців російсько української війни; зафіксовано 101 годину цифрових аудіозаписів, з яких транскрибовано близько 20 год; накопичено візуальний ряд, який охоплює кількасот світлин, що відображають реалії воєнного повсякдення жителів громад Київської області. Зокрема, фіксація усноісторичних свідчень відбувалась у таких населених пунктах: м. Біла Церква, с ще Володарка, с. Ольшаниця, с ще Рокитне, м. Сквиря, м. Тараща, м. Тетіїв, м. Узин (Білоцерківський р-н); с. Вовчків (Бориспільський р-н); м. Бровари, с ще Баришівка, с ще Велика Димерка, с. Заворичі, с. Тарасівка (Броварський р-н); м. Буча, с ще Ворзель, с. Гаврилівка, с ще Гостомель, с. Загальці, м. Ірпінь, с. Мар'янівка, с. Мошун, с. Озера, с ще Пісківка, с. Раківка, с. Софіївська Борщагівка, с. Тарасівщина (Бучанський р-н); с ще Димер, с ще Іванків, с. Катюжанка, с. Козаровичі, с ще Красятічі, с. Рудня Димерська, с. Рудня-Шпилівська, с. Соснівка, с. Феневичі (Вишгородський р-н); м. Миронівка, м. Українка (Обухівський р-н); м. Фастів, с ще Борова, м. Боярка, с. Малополовецьке, с. Тарасівка (Фастівський р-н); м. Київ. У 2025 р. документування дослідниками життєвих досвідів мешканців населених пунктів Київщини триває.

Очевидці повномасштабного російського вторгнення, з якими вдалося здійснити інтерв'ювання, є представниками різних соціальних та професійних груп. Співрозмовниками були чоловіки та жінки здебільшого середнього та старшого віку. За сферою зайнятості їх можна віднести до таких категорій: медики, військовослужбовці, духовенство, учителі, бібліотекарі, науковці, митці (співаки), психологи, працівники / очільники місцевих адміністрацій, залізничники, працівники сфери торгівлі та бізнесу, пенсіонери тощо. Частиину інтерв'ю записано із волонтерами, внутрішньо переміщеними особами.

У ході експедиційних виїздів у населені пункти Київської області учасники наукового проекту також формували архів фото- та відеоматеріалів, що є неодмінним компонентом дослідження «у полі» етнолога та культурного антрополо-

га. Такі матеріали було почерпнуто в результаті як особистих фіксацій дослідниками обсервованих явищ, так і шляхом отримання мультимедійного контенту безпосередньо від самих респондентів за допомогою існуючих мобільних додатків та відкритих соціальних інтернет-мереж.

Основним методом проведеного дослідження було інтерв'ювання за заздалегідь розробленою програмою-питальником, яку структуровано на сім послідовних тематичних блоків з можливістю деталізації у ході розширення експедиційних теренів та фіксацій нових наративних тем і мотивів. Кожний із блоків відображає певні реалії воєнного повсякдення мешканців Київщини, що проявляються як у особистісному вимірі, так і у вимірі спільноти. Тематичні компоненти програми-питальника мають назви: «Знайомство з респондентом / кою, його / її життєва історія»; «Повсякдення громад Київщини в умовах безпосередніх загроз повномасштабного російського вторгнення (кін. лютого – поч. квітня 2022 р)»; «Повсякдення громад Київщини в умовах російських ракетних обстрілів та пов'язаних із ними блекаутів, припинення водопостачання та опалення»; «Діяльність місцевої влади громад у справі підтримки Збройних Сил України, розвитку економічного і культурного життя, консолідації жителів»; «Сучасні ідентифікаційні практики мешканців громад Київщини»; «Особливості меморіалізації подій воєнного часу»; «Психологічна підтримка й реабілітаційна робота у громадах», «Віра у Перемогу Батьківщини, рефлексії щодо повоєнної відбудови та майбутнього розвитку України».

Свідчення очевидців повномасштабного російського вторгнення фіксувалися у ході глибинних напівструктурованих проблемних інтерв'ю, що вкладалися в контекст біографічної розповіді особи. Майже із кожним опитаним наша розмова розпочиналася знайомством із особою, її життєвою історією до моменту воєнних подій лютого 2022 року. У цій вступній (біографічній) частині інтерв'ювань ми давали можливість людині обирати ті сюжети із власної біографії, якими вона б хотіла поділитись із нами та майбутнім читачем запланованого збірника свідчень. Керуючись цим принципом, оповіді окремих наших співрозмовників / співрозмовниць за своїм змістом наближалися до біографічного інтерв'ю, що також є типом напівструктурованого інтерв'ю. Застосовуючи такий підхід, ми передовсім мали на меті допомогти нашим співбесідникам «вписати» власний досвід, здобутий під час російсько-української війни, в особисту життєву історію.

На наступному (наративному) етапі інтерв'ювань ми спрямовували увагу нашого співрозмовника / співрозмовниці безпосередньо на тему відкритого російського вторгнення 24 лютого 2022 р. і всіх наступних подій із пережитого. У рамках цієї частини розмови із очевидцем ми намагалися зробити наше втручання в оповідь мінімальною. Далі розпочинався етап із послідовних сеансів запитань і уточнень щодо будь-яких сюжетів, зафіксованих у попередній наративній частині. Як етнологи та культурні антропологи, у таких запитаннях ми, зокрема, намагалися зафіксувати трансформації у матеріальній і духовній культурі наших співрозмовників, спровоковані воєнним часом. Подібна уста-

новка, на наш погляд, дозволяє з оптики етнології прицільно зафіксувати та простежити культурні аспекти воєнного сьогодення мешканців Київщини. На завершальній стадії наших комунікаційних сеансів ми зверталися до тематики, неохопленої в нараці і додаткових запитаннях. Загалом основні принципи й методика провадження подібних інтерв'ю є виробленими усноісторичною дослідницькою практикою (до прикладу, вони сконцентровано викладені у публікації Г. Боднар [3]).

Окрім програми-питальника у нашій збирацькій роботі почасти використовувалася письмова інформована згода на запис, зберігання та наукове використання зібраних свідчень, що її у двох примірниках опісля ознайомлення заповнював і підписував оповідач. Цей документ було розроблено відповідно до вимог щодо збору усноісторичних матеріалів та адаптовано до умов і специфіки поточного дослідження. Зауважимо, що під час експедицій на рівні із інформованою письмовою згодою нами застосовувалася й усна згода, яка фіксувалася на диктофон перед початком вступної (біографічної) частини інтерв'ю. Така комбінація різних технік отримання персональної згоди оповідача на запис свідчень була вжита свідомо, як для апробації кожної із них «у полі» фіксації воєнних досвідів, так і для налагодження взаємної довіри із співрозмовниками.

В основі методологічного інструментарію фіксації усноісторичних свідчень лежать етичні норми та принципи роботи, усталені у сучасній соціогуманітаристиці. Пов'язані ж із «полем» воєнного часу питання продовжують залишатися дискусійними, і на сьогоднішній день у колі фахівців з етнології, культурної антропології, усної історії тощо немає єдиних загальноприйнятих правил дослідницької активності за екстремальних обставин.

Етичні принципи й засади вивчення сучасного воєнного сьогодення громад Київщини були обговорені й погоджені у колі нашої дослідницької групи і відображені у матеріалах інтерв'ю із співрозмовниками. Передусім зауважимо, що фіксуючи сучасне воєнне повсякдення в середовищах територіальних спільнот Київщини та усвідомлюючи усю глибину й травматичність ними пережитого, ми не претендували на виняткову роль медіатора індивідуальної й колективної пам'яті очевидців російсько-української війни. За цим дослідженням насамперед перебувало наше щире прагнення забезпечити *«можливість розповісти себе, надати сенс власному життю і власному наративу»* [12, с. 326].

Ключовим принципом нашої роботи у «воєнному полі» було правило: *«Не нашкодь!»*. Розуміючи усі виклики й загрози повторної травматизації свідків воєнного часу, що їх можуть спричинити інтерв'ювання, ми дуже обережно, із застереженням підходили до пошуку очевидців у громадах Київщини, а також ґрунтували наші розмови виключно на добровільній згоді.

Кожне інтерв'ю розпочиналось із обов'язкового інформування наших співрозмовників про тему, мету й цілі виконуваного проєкту. Особа, що погоджувалася під час бесіди розділити із нами свій важкий воєнний досвід, була запевнена в добровільності участі в розмові, об'єктивності відображення її спогадів та, за потреби, забезпеченні конфіденційності. Ми неодмінно повідомляли наших співрозмовників, що у будь-який момент вони можуть зупинити аудіозапис роз-

повіді та відмовитись від усіх попередньо наданих свідчень. У такий спосіб ми намагалися створити для очевидців злочинних дій на Київщині відчуття хоча б стартової безпеки, бо повноцінної в умовах війни, що триває, гарантувати ніхто не може. Добросовісність і чесність, відповідальність за отриману інформацію були основою у вибудовуванні довірливих стосунків із нашими співрозмовниками, що є, на думку американської дослідниці В. Йоу, запорукою вдалої фіксації усноісторичних оповідей [17, р. 65].

Відомо, що інтерв'ю – це передусім комунікація дослідника й оповідача. Воно є продуктом унікальної та динамічної, завжди непередбачуваної взаємодії між двома людьми, контекстуалізованої об'єктивними реаліями сьогодення та суб'єктивними відтвореннями минулого [5, с. 24]. Застосовуючи метод глибинних напівструктурованих проблемних інтерв'ю в роботі із досвідами воєнного часу, що належать до так званого «незавершеного минулого», ми, за прикладами наших попередників [3, с. 34], намагались так вести нашу бесіду із співрозмовником / ницею, щоб участь інтерв'юера / ки була мінімальною. За таких обставин ініціативу у вибудовуванні нарації та творенні оповіді ми передавали нашим співрозмовникам.

У ході першого етапу реалізації наукового проєкту в 2024 р. було розпочато транскрибування частини зафіксованих інтерв'ю із жителями громад Київщини. Оформлені за відповідними професійними принципами текстові розшифровки будуть підготовлені до передачі на зберігання до профільного відділу установи – Архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, які за рішенням Кабінету Міністрів України віднесені до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання. Триває робота із подальшого опрацювання зібраного усноісторичного матеріалу та його наукового осмислення.

1. Балущок В. *Соціокультурний вимір життя малого та середнього міста Центральної України: метаморфози занять та життєвого укладу. Соціокультурні трансформації сучасного урбаністичного простору: культурно-антропологічні студії* / [голов. ред. Г. Скрипник] ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2023. С. 13–39.
2. Балущок В. *Сучасне підприємництво та волонтерська діяльність у контексті російської воєнної експансії (за матеріалами Фастівщини). Народна творчість та етнологія*. 2023. № 3. С. 26–34. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2023.03.026>.
3. Боднар Г. «Сьогодні історія твориться в Україні». *Усна історія і досвіди незавершених революцій та війни: міркування про дискусійне і не(очевидне). Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть: зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук. Г. Грінченко*. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. С. 31–57.
4. Боса Л. *Ландшафт спротиву: трансформації «життєсвіту» мешканців сучасного Приірпіння. Соціокультурні трансформації сучасного урбаністич-*

- ного простору: культурно-антропологічні студії / [голов. ред. Г. Скрипник] ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2023. С. 143–205.
5. Грінченко Г. Питання, наративи, інтерпретації: усна історія як мистецтво балансу і взаємодії. *Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX–XXI століть: зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук. Г. Грінченко. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. С. 15–28.*
 6. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 12. *Культура повсякдення часів російсько-української війни / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. 848 с.*
 7. «...Кадирівці ходять по будинках, кидають гранати у підвали, ріжуть людей і твалтують»: (не)відома історія окупації смт Бородянка навесні 2022 р. Інтерв'ю записала та підготувала до друку С. Маховська. *Український історичний журнал. 2024. № 3. С. 43–58. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.03.043>.*
 8. Київська область / Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 12. *Культура повсякдення часів російсько-української війни / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2024. С. 253–365.*
 9. Козар Л. Окупація Ворзеля в рефлексіях усної історичної свідчень родини Ігоря і Світлани Покладів. *Biography. Біографіка. Біографістика: зб. пр. Ін-ту біогр. дослідж.: електронне наукове видання / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; ред. кол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. Київ, 2024. Вип. 3. С. 59–69.*
 10. Козар Л. Усноісторичні свідчення про окупацію Бучі у виданні Ольги Воробйової «Рани землі Бучанської. Місто-герой Буча». *Війна, наука та емоції: (не)проговорене. Збірник матеріалів Міжнародного воркшопу (м. Чернігів, 21–22 лютого 2024 р.) / ред. С. Маховська. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2024. С. 145–152.*
 11. Пономар Л. Традиційні цінності та практика співжиття населення Бишівської громади Київщини за умов воєнної агресії росії. *Матеріали до української етнології. 2023. Вип. 22. С. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.15407/tue2023.22.093>.*
 12. Портеллі А. Як назбирати трохи знань: кілька думок про етику усної історії. *Слухати, чути, розуміти: усна історія України XX – XXI століть: зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук. Г. Грінченко. Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. С. 321–337.*
 13. Таран О. Громадянські практики вшанування загиблих – нові форми міської комеморації в умовах російсько-української війни. *Народна творчість та етнологія. 2023. № 1. С. 36–47. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2023.01.036>.*
 14. Таран О. Культурно-символічний аспект поминально-поховальних локусів (у реаліях російсько-української війни). *Народна творчість та етнологія. 2023. № 3. С. 43–49. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2023.03.043>.*

15. «...якось організм мобілізується на самовиживання»: Воєнне повсякдення в розповіді мешканця с. Нова Буда на Київщині (інтерв'ю записала та підготувала до друку О. Воробей). *Український історичний журнал*. 2024. № 5. С. 5–15. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2024.05.005>.
16. Koval-Fuchylo I. *Two Wars for One Life: Verbalisation of Experience During the War*. *Journal of Ethnology and Folkloristics*. 2023. Vol. 17. No. 2 Pp. 12–24. DOI: <https://doi.org/10.2478/jef-2023-0015>.
17. Yow V. *Ethics and Interpersonal Relationships in Oral History Research*. *Oral History Review*. 1995. Vol. 22, No. 1. Pp. 51–66.

Kateryna BEKH, Oleksandr HOLOVKO, Oleksiy DEDUSH, Oleksandr KOLOMYICHUK. Peculiarities of documenting testimonies about the modern wartime everyday life of communities in the Kyiv region (based on materials from an academic oral history project)

The article examines the documentation of testimonies about the modern everyday life of the communities in Kyiv region in wartime, shaped by Russia's armed aggression. The recording of testimonies was conducted within the framework of the research project "Modern Everyday Life of the Communities of Kyiv Region in Wartime: A Cultural and Anthropological dimension", implemented by young scholars of the M. T. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the NAS of Ukraine. Recording oral narratives about the experiences of the Russo-Ukrainian war is crucial for studying societal consciousness shifts, strengthening national identity, and developing post-war recovery strategies for Ukraine. In 2022, following the liberation of Kyiv region from occupying forces, investigations into Russian war crimes began, alongside their academic documentation. Such initiatives have laid the foundation for a comprehensive source base for studying the events of Russia's full-scale invasion in Kyiv region. This academic project is aimed at that goal. As part of its implementation, the research team conducted in-depth semi-structured problem-oriented interviews with war eyewitnesses. The study encompasses a broad spectrum of social and professional groups and includes visual materials reflecting the realities of wartime life. The research conducted within the project is focused on creating an archive of testimonies, serving as evidence for lawsuits against Russian federation in international courts, further academic research, and the development of new educational and cultural strategies. A key principle of this work is the voluntary consent of eyewitnesses to document their experiences. Special attention is paid to ethical standards in recording oral history testimonies to prevent re-traumatization of war eyewitnesses.

Keywords: everyday life in wartime, Kyiv region, Russo-Ukrainian war, occupation, lived experience, oral history testimonies, memory, traumatization, scientific project.

Катерина БЕХ, Олександр ГОЛОВКО, Олексій ДЕДУШ, Олександр КОЛОМІЙЧУК. Особливості документування свідчень про сучасне воєнне повсякдення громад Київщини (за матеріалами академічного усноісторичного проєкту)

У статті розглядаються особливості документування свідчень про сучасне воєнне повсякдення громад Київщини, викликане російською збройною агресією. Запис свідчень здійснювався в межах наукового проєкту «Сучасне воєнне повсякдення громад Київщини: культурно-антропологічний вимір», який реалізують молоді учені ІМФЕ

ім. М. Т. Рильського НАН України. Фіксація усних оповідей про пережиті події російсько-української війни є важливою для дослідження змін у суспільній свідомості, зміцнення національної ідентичності, а також розробки стратегій повоєнного відновлення України. У 2022 році, після звільнення Київщини від окупаційних військ, розпочалися розслідування скоєних воєнних злочинів російською федерацією, а також їх наукове документування. Подібні ініціативи започаткували формування ґрунтовної джерельної бази у дослідженні подій російського повномасштабного вторгнення на Київщині. Зазначений академічний проєкт спрямований на цю мету. У межах його виконання колектив учених здійснив запис глибинних напівструктурованих проблемних інтерв'ю з очевидцями воєнних подій. Дослідження охоплює широкий спектр соціальних та професійних груп, а також включає візуальні матеріали, що відображають реалії воєнного життя. Проведена наукова робота в рамках проєкту спрямована на формування архіву свідчень, що стане доказовою базою для позовів проти РФ у міжнародних судах, подальших наукових досліджень у цій царині, а також розробки нових освітньо-культурних стратегій. Ключовим принципом роботи є добровільна згода очевидців подій на фіксацію пережитого досвіду. Значна увага приділяється етичним нормам у процесі збору усної історичних свідчень задля уникнення повторної травматизації очевидців війни.

Ключові слова: воєнне повсякдення, Київщина, російсько-українська війна, окупація, пережитий досвід, усної історичні свідчення, пам'ять, травматизація, науковий проєкт.